

*Matce*



# **Dostosowania fiskalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej**



# **Dostosowania fiskalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej**

**Elżbieta Rogalska**

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne  
Oddział w Toruniu

Toruń 2016

## **Recenzja**

dr hab. Janusz Heller, prof. UWM  
prof. dr hab. Adam Lipowski

ISBN 978-83-62049-31-8

© Copyright by Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Toruniu

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne  
Oddział w Toruniu  
e-mail: [pte@umk.pl](mailto:pte@umk.pl); [www.ptetorun.pl](http://www.ptetorun.pl)

ul. Kopernika 21  
87-100 Toruń

Drukarnia Cyfrowa EIKON PLUS  
ul. Wybickiego 46  
31-302 Kraków

# Spis treści

**Wstęp / 7**

**Część 1. Alternatywne teorie dotyczące efektywności działań fiskalnych państwa / 17**

**Rozdział 1. Polityka fiskalna w ujęciu keynesowskim / 19**

- 1.1. *Wpływ nominalnych i realnych sztywności na wahania realnego produktu oraz zasadność antycyklicznej polityki fiskalnej / 19*
- 1.2. *Transakcyjny efekt wypychania a skuteczność bodźców fiskalnych / 31*
- 1.3. *Oddziaływanie portfelowego efektu wypychania / 39*
- 1.4. *Skuteczność polityki fiskalnej w warunkach gospodarki otwartej / 47*
- 1.5. *Wnioski / 51*

**Rozdział 2. Polityka fiskalna w modelach oczyszczających się rynków / 53**

- 2.1. *Mikroekonomiczne podstawy modeli oczyszczających się rynków / 53*
- 2.2. *Analityczne konsekwencje teorematu ekwiwalencji ricardiańskiej / 56*
- 2.3. *Skutki trwałych i przejściowych zmian wielkości wydatków państwowych oraz ich finansowanie poprzez zmiany opodatkowania lub emisję obligacji / 59*
- 2.4. *Konsekwencje oczekiwań i niepewności gospodarstw domowych dla efektów dostosowania fiskalnego / 66*
- 2.5. *Dostosowania fiskalne jako źródło wstrząsów podażowych / 70*
- 2.6. *Wnioski / 74*

**Rozdział 3. Pozamodelowe uwarunkowania aktywnej polityki fiskalnej / 77**

- 3.1. *Zdolność do ekspansji fiskalnej w warunkach globalnej gospodarki / 77*
- 3.2. *Skala, ukierunkowanie i spójność policy-mix a skuteczność dostosowania fiskalnego / 80*
- 3.3. *Polityczne uwarunkowania aktywności fiskalnej państwa / 84*
- 3.4. *Reguły fiskalne jako instytucjonalne zabezpieczenie przed konsekwencjami oportunistycznego / 88*
- 3.5. *Wnioski / 92*

**Część 2. Weryfikacja teorii w krajach Europy Środkowo-Wschodniej / 95**

**Rozdział 4. Przegląd dotychczasowych badań empirycznych / 99**

- 4.1. *Badania efektów ujemnych dostosowań fiskalnych / 99*
- 4.2. *Badania rezultatów stymulacji fiskalnych / 111*
- 4.3. *Wnioski dla analizy dostosowań fiskalnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Kwestie metodyczne, definicyjne i merytoryczne / 117*

**Rozdział 5. Polityka fiskalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1995–2012 / 125**

- 5.1. *Charakterystyka sytuacji fiskalnej badanych krajów / 125*
- 5.2. *Ekonometryczna analiza oddziaływania kanałów transmisji fiskalnej z wykorzystaniem modeli panelowych / 140*
- 5.3. *Jakościowa analiza skutków ujemnych dostosowań fiskalnych / 150*
- 5.4. *Jakościowa ocena efektów dodatnich dostosowań fiskalnych / 171*

**Uwagi końcowe / 189**

**Literatura / 195**

**Źródła danych / 205**

**Spis tabel / 206**

**Spis wykresów / 208**

**Spis rysunków / 210**



## Wstęp

*"Yet the notion that what used to be called "contractionary" fiscal policies may in fact be expansionary is fast becoming part of the conventional wisdom (...). Need I point out that the answer to the question of how deficit reduction can stimulate the economy is not just "academic"? It potentially affects the well-being of hundreds of millions of people around the globe. An answer would be a welcome addition to the core of practical macroeconomics that we should all believe."*

**Alan S. Blinder (1997, s. 242-243)**

Kwestia skuteczności i zasadności stosowania antycyklicznej polityki fiskalnej od czasu publikacji przez Johna M. Keynesa *Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza* stanowi jeden z intensywnie eksplorowanych tematów badawczych makroekonomii – debata dotycząca tej problematyki trwa już ponad siedemdziesiąt lat. Mimo tego, współcześni ekonomiści dalecy są od osiągnięcia konsensu w tej materii. W szczególności potwierdzają to dyskusje dotyczące kolejnych antykryzysowych programów w krajach europejskich i USA trwające od 2008 roku.

W kontekście dominujących podglądów na skuteczność antycyklicznych działań fiskalnych ostatnie pięćdziesięciolecie można podzielić na kilka podokresów. Lata 50-60 XX wieku stanowiły czas powszechnej akceptacji tezy o wysokiej skuteczności polityki fiskalnej. Lata 70 wraz z narastającym w gospodarce światowej zjawiskiem stagflacji, któremu zaczęły towarzyszyć coraz poważniejsze problemy budżetowe wielu krajów wysoko rozwiniętych, były okresem stopniowego przewartościowania poglądów wskazujących na skuteczność polityki fiskalnej. Ostatnie dwudziestolecie ubiegłego wieku było już czasem zanegowania skuteczności krótkookresowych działań fiskalnych w kontekście ich antycyklicznego oddziaływania. Wśród ekonomistów głównego nurtu oraz decydentów gospodarczych dominował pogląd, iż wobec polityki fiskalnej nie należy stawiać zadań związanych z bieżącą stabilizacją koniunktury gospodarczej. Polityka fiskalna miała tworzyć wyłącznie podstawy dla długookresowego wzrostu gospodarczego. Według Martina Eichenbauma pod koniec lat 90 ubiegłego wieku moż-

na było mówić o powszechnej zgodzie pomiędzy ekonomistami, iż antycykliczna dyskrejonalna polityka fiskalna nie jest ani pożądana, ani politycznie możliwa do realizacji (Eichenbaum 1997, s. 236-239). Według Martina Feldsteina na początku obecnego stulecia wśród ekonomistów istniała powszechna zgoda, iż celowa antycykliczna dyskrejonalna polityka fiskalna nie przełożyła się na podniesienie stabilności gospodarczej, a w zasadzie mogła być nawet czynnikiem destabilizującym w przeszłości. Tym samym jedynym warunkiem uzasadniającym wykorzystanie polityki fiskalnej jest długookresowa głęboka recesja z bardzo niskim zagregowanym popytem, niskimi stopami procentowymi i deflacją lub jej groźbą (Feldstein 2002). W owym czasie zbliżone poglądy można znaleźć także u Johna Taylora (2000, s. 21-36), co więcej ekonomista ten potwierdza ich słuszność także w warunkach ostatniego globalnego kryzysu gospodarczego (Taylor 2008)<sup>1</sup>. Instytucjonalną konsekwencją rozprzestrzeniania się takich poglądów była choćby zgoda europejskich polityków w zakresie kryteriów zbieżności nominalnej z Maastricht. Ponadto w ostatnim trzydziestoleciu XX wieku standardem stało się zadłużenie państw wysoko rozwiniętych, które dawniej pojawiało się wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach, takich jak większe konflikty zbrojne. Ekonomiści akademicki oraz politycy gospodarczy zaczęli dostrzegać, że w nadchodzących dekadach, w warunkach zglobalizowanych rynków, państwa wysoko rozwinięte będą zmagaly się z coraz większymi problemami związanymi z gromadzeniem środków fiskalnych dla realizacji celów bieżącej polityki gospodarczej i obsługi narastających długów publicznych. W tych warunkach głównym przedmiotem badań w kontekście polityki fiskalnej stał się problem przeprowadzenia skutecznych konsolidacji fiskalnych, które przyniosą nie tylko pozytywne skutki dla wzrostu gospodarczego w długim okresie, ale które jednocześnie mogłyby mieć pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy w krótkim okresie, co jest sprzeczne z tradycyjnym paradygmatem keynesowskim. Możliwość pojawienia się takich skutków zacieśnień fiskalnych stała się intensywnie eksplorowanym tematem. Odnotowano bowiem w Europie w latach osiemdziesiątych kilka epizodów konsolidacji fiskalnych, które wskazywały na możliwość uzyskania pozytywnego wpływu restrykcyjnej polityki fiskalnej na tempo wzrostu gospodarczego w krótkim okresie.

---

<sup>1</sup> Co istotne, cytowani ekonomiści są zwolennikami koncepcji eklektycznych, jednak mimo tego sytuowani są znacznie bliżej nowej ekonomii keynesowskiej niż tradycyjnych nurtów antyetatystycznych.

W latach 2008-2010 w wyniku globalnego kryzysu finansowego historia gospodarcza świata zatoczyła koło. Nastąpiła bardzo szybka zmiana atmosfery politycznej wokół zasadności dyskrejonalnych fiskalnych działań państwa. Świadczyły o tym keynesowskie antyrecesyjne działania niemal wszystkich państw. W większości krajów wysoko rozwiniętych odpowiedzią państwa na pogłębiającą się recesję były działania „ratunkowe” sprowadzające się do stosowania relatywnie dużych dodatnich bodźców fiskalnych. Wśród części ekonomistów, wcześniej sceptycznych wobec skuteczności antycyklicznej polityki fiskalnej, podstawowym wyjaśnieniem złagodzenia tych postaw w odniesieniu do praktyki gospodarczej były poglądy cytowanego powyżej Martina Feldsteina odnoszące się do głębokości recesji. Zdarzenia te przełożyły się także na nowe wątki w dyskusji naukowej. Z jednej strony na nowo rozbudziły światową debatę wokół zasadności stosowania i skuteczności dodatnich bodźców fiskalnych w ramach ekonomii głównego nurtu<sup>2</sup>. Z drugiej strony porecesyjny wysoki poziom zadłużenia niemal wszystkich krajów wysoko rozwiniętych zintensyfikował badania empiryczne nad uwarunkowaniami zastosowania ujemnych bodźców fiskalnych, które doprowadziłyby do skutecznej stabilizacji stanu finansów publicznych przy jednoczesnym uniknięciu krótkookresowych kosztów w odniesieniu do bieżącego tempa wzrostu gospodarczego (zob. Price 2010; European Commission 2007, s. 195-231).

Powyżej wskazany przebieg debaty naukowej na temat istotnych dostosowań fiskalnych, a w szczególności kontrowersje dotyczące determinant skuteczności dodatnich bodźców fiskalnych, jakie odnotowano oceniając efektywność dużych pakietów stymulacyjnych zrealizowanych w okresie ostatniego kryzysu finansowego w Stanach Zjednoczonych, wskazuje na zasadność podjętych badań. Przykładem zupełnie sprzecznych zaleceń w omawianej kwestii są wnioski z pracy Alberto Alesiny i Silvii Ardagny (2009) oraz Douglasa Elmendorfa i Jasona Furmana (2008). Alberto Alesina i Silvia Ardagna na podstawie międzynarodowych badań dowodzą, iż dążąc do osiągnięcia wysokiej skuteczności stymulacji fiskalnych należy raczej koncentrować się na cięciach podatkowych niż na zwiększaniu wydatków państwa. Z kolei Douglas Elmendorf i Jason Furman odnosząc się do doświadczeń Stanów Zjednoczonych wskazują na przeciwne wnioski, gdzie wyższą

---

<sup>2</sup> Ponadto w dyskusji naukowej zaczęły częściej pojawiać się głosy dotychczas raczej ignorowane przez główny nurt ekonomii np. o zasadności utrzymywania deficytu budżetowego przez państwo (zob. Łaski 2009, s. 43-77).

efektywnością charakteryzują się ekspansje fiskalne przeprowadzone w oparciu o zwiększenie wydatków państwa a nie obniżkę opodatkowania.

Szczególne znaczenie, wysokie walory aplikacyjne oraz duża aktualność podjętych badań odnosi się także do sytuacji takich krajów jak Polska i pozostałe kraje Europy Środkowo-Wschodniej, które są członkami Unii Europejskiej stanowiącej wspólny rynek charakteryzujący się wolnym przepływem kapitału, dóbr i usług oraz siły roboczej. Jednocześnie kraje te są nowymi członkami Wspólnoty przygotowującymi się do wstąpienia do unii walutowej, co będzie dla nich źródłem kolejnych wyzwań fiskalnych. Po przystąpieniu do strefy euro, a tym samym przekazaniu władzy monetarnej na szczebel Europejskiego Banku Centralnego oraz przyjęciu całkowicie sztywnego kursu walutowego, jedyne narzędzia potencjalnej stabilizacji, pozostającymi w gestii polskiego rządu i rządów pozostałych krajów regionu, będą narzędzia regulacyjne sfery gospodarczej oraz instrumenty polityki fiskalnej. Pierwsza grupa pozwala wywierać długookresowy wpływ na gospodarkę, tym samym głównym narzędziem bieżącej stabilizacji będzie polityka fiskalna<sup>3</sup>.

Aplikacyjne znaczenie tematu badawczego niniejszej rozprawy w przypadku Polski przybrało szczególny wymiar wraz ze wzrostem długu publicznego w latach 2012-2013, co grozi przekroczeniem konstytucyjnego progu ostrożnościowego wyznaczającego jego najwyższy dopuszczalny poziom na 60% PKB. Z kolei w szerszym ujęciu aktualność i walory aplikacyjne pracy wiążą się z narastaniem problemów samej strefy euro związanych z zagrożeniami dla jej stabilności, a nawet istnienia, po kryzysach w Grecji oraz pozostałych państwach południa Europy.

W tej sytuacji nabierają szczególnej wagi dwa tematy badawcze dotyczące polityki fiskalnej, a w szczególności dostosowań fiskalnych:

1. Problem zasadności stosowania i skuteczności dyskrecjonalnych działań fiskalnych ukierunkowanych na stabilizację gospodarki, w szczególności w warunkach zagrożenia głęboką recesją. Jak już wskazano powyżej – abstrahując od znaczenia i definicji sformułowania „głęboka recesja” – można stwierdzić, że w literaturze panuje zasadniczy konsensus, iż w przypadku drobniejszych zaburzeń gospodarczych polityka fiskalna powinna się raczej zdać na działanie automatycznych stabilizatorów i nie podejmować akcji fiskalnych.

---

<sup>3</sup> Kwestie te są szeroko omawiane przez Andrzeja Sławińskiego (2010, s. 49-64).

2. Problem konsekwencji zacieśnień fiskalnych niezbędnych dla przywrócenia długookresowej stabilności finansów publicznych oraz ewentualnego sposobu ich przeprowadzenia, który dawałby szanse na uzyskanie, także w krótkim czasie, pozytywnych dla wzrostu gospodarczego skutków zacieśnienia fiskalnego.

W pracy postawiono następujące hipotezy badawcze:

1. Czynnikiem wpływającym na skuteczność dostosowania fiskalnego jest oddziaływanie kanału eksportowego.
2. W przypadku ujemnych dostosowań fiskalnych bardziej skuteczne jest przeprowadzenie zacieśniania poprzez obniżkę wydatków budżetowych, niż poprzez zwiększenie przychodów drogą podwyższenia obciążeń podatkowych.
3. W przypadku dodatnich dostosowań fiskalnych bardziej skuteczne jest przeprowadzenie ekspansji fiskalnej poprzez obniżenie przychodów budżetowych w drodze zmniejszenia obciążeń podatkowych, niż zwiększenie wydatków państwa.

Tym samym celem pracy jest analiza uwarunkowań oraz sposobu realizacji ujemnych oraz dodatnich dostosowań fiskalnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie 1995-2012.

Podstawą teoretyczną dla sformułowania pierwszej hipotezy są ekonomiczne modele strony podażowej, zgodnie z którymi dostosowania fiskalne mogą być źródłem pozytywnych szoków podażowych. Kluczowym czynnikiem wywołującym pozytywny szok podażowy jest możliwość oddziaływania konsolidacji fiskalnej na poziom kosztów przedsiębiorstw oraz ich międzynarodową konkurencyjność cenową. Zacieśnienie fiskalne w określonych warunkach może doprowadzić do ograniczenia presji płacowej w danej gospodarce, a tym samym pozytywnie oddziaływać na poziom kosztów przedsiębiorstw. Obniżka kosztów firm krajowych może sprzyjać podniesieniu ich konkurencyjności na rynkach zagranicznych, tym samym sprzyjać zwiększeniu eksportu netto oraz zwiększać ich potencjał inwestycyjny, co może pozytywnie oddziaływać na wielkość produktu także w krótkim okresie<sup>4</sup>. Z kolei odnosząc hipotezę pierwszą do modeli popytowych, w przypadku stymulacji fiskalnych ich pozytywne oddziaływanie na produkt gospodarki jest nie tylko zależne od szeregu czynników makroekonomicznych takich jak reżim kursu walutowego, ale także od stopnia substytucyjności produkcji krajowej i zagranicznej<sup>5</sup>.

---

<sup>4</sup> Ta grupa modeli jest szczegółowo omówiona w podrozdziale 2.5.

<sup>5</sup> Problemy te zostały przedstawione w podrozdziale 1.4.

W przypadku drugiej i trzeciej hipotezy badawczej inspiracją teoretyczną dla ich sformułowania był nurt akcentujący rolę oczekiwań podmiotów gospodarczych. W podejściu tym osiągnięcie zaplanowanego efektu dostosowania fiskalnego uzależnione jest od wystąpienia pozytywnego efektu majątkowego gospodarstw domowych, które w obliczu określonego dostosowania fiskalnego oceniają jego wpływ na wysokość swoich przyszłych obciążeń podatkowych. W sytuacji gdy dostosowanie fiskalne nie prowadzi do zwiększonego ryzyka wzrostu obciążeń podatkowych w przyszłości, podmioty maksymalizujące swoją użyteczność i dążące do wygładzenia konsumpcji w ciągu całego swojego życia skłonne są do zwiększenia poziomu bieżącej konsumpcji. Pierwotnie rola oczekiwań podmiotów gospodarczych była silnie akcentowana przez ekonomistów nawiązujących do klasycznej teorii oczyszczających się rynków<sup>6</sup>. Jednak po kryzysie teoretycznym ekonomii keynesowskiej w latach siedemdziesiątych XX wieku, uwzględnianie oczekiwań podmiotów gospodarczych stało się także elementem charakterystycznym dla nowej ekonomii keynesowskiej<sup>7</sup>.

Pojęcia dodatniego oraz ujemnego dostosowania fiskalnego odnoszą się do sytuacji zwiększenia bądź zmniejszenia deficytu budżetowego. Należy podkreślić, że w niniejszej pracy konsekwencje dostosowań fiskalnych analizowane są dla krótkiego lub co najwyżej średniego okresu.

Skuteczność ujemnego dostosowania fiskalnego (konsolidacji fiskalnej) sprowadza się głównie do co najmniej średniookresowego ograniczenia tempa narastania długu publicznego. Dodatkowo w przypadku zacieśnień fiskalnych wiąże się z możliwością wystąpienia sprzecznych z paradygmatem keynesowskim krótkookresowych skutków w postaci zwiększenia bieżącego tempa wzrostu gospodarczego.

Skuteczność dodatniego bodźca fiskalnego rozumiana jest jako osiągnięcie keynesowskich efektów stabilizacyjnych, a więc np. ograniczenie ujemnej luki popytowej związanej ze spadkiem zagregowanego popytu w okresie spowolnienia gospodarczego<sup>8</sup>.

Jak już wskazano powyżej obszarem badawczym niniejszej pracy są kraje Europy Środkowo-Wschodniej, określane często jako tzw. nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej (EU-10): Bułgaria, Czechy, Esto-

---

<sup>6</sup> Kwestiom tym jest poświęcony drugi rozdział pracy.

<sup>7</sup> Oddziaływanie efektów majątkowych na gruncie podejścia keynesowskiego zostało omówione w podrozdziałach 1.2 i w szczególności 1.3.

<sup>8</sup> Bardziej szczegółowe ujęcie obejmujące kwantyfikację powyższych definicji znajduje się w podrozdziale 4.3.

nia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry. Określenie obszar Europy Środkowo-Wschodniej w literaturze ekonomicznej jest rozumiane heterogenicznie w zależności od przyjętej perspektywy badań z zakresu ekonomii politycznej, czy też badań regionalnych oraz przyjmowanego okresu badawczego, co wiąże się z burzliwą historią tego regionu w XX wieku. Z tych względów określenie Europa Środkowo-Wschodnia w badaniach ekonomicznych często nie pokrywa się z jego desygnatami w ujęciu geograficznym. Zazwyczaj odnosi się do węższej grupy krajów, które w ostatnich latach wstąpiły do Unii Europejskiej, a tym samym charakteryzują się zbliżonymi charakterystykami geopolitycznymi i kierunkiem rozwoju ekonomicznego (zob. Orłowski 2000, s. 16-20; Kosiedowski 2008, s. 71-92). W niniejszej pracy zastosowano analogiczne ujęcie krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Przyjęty okres badania 1995-2012 jest podyktowany możliwością pozyskania porównywalnych danych dla szerokiego panelu krajów, a tym samym zastosowania spójnej metodycznie konwencji analitycznej. Wszystkie uwzględnione kraje na początku lat dziewięćdziesiątych rozpoczęły proces transformacji od gospodarek centralnie sterowanych do gospodarek rynkowych. W konsekwencji analiza danych makroekonomicznych dla wczesnych lat transformacji wiąże się z ogromem problemów metodologicznych<sup>9</sup>. Podstawowym punktem odniesienia dla analiz spójnych metodycznie są dane Komisji Europejskiej (European Commission 2013a, b, c). Metodologia przygotowania danych stosowana przez Komisję Europejską opiera się na raportach państw członkowskich dotyczących programu stabilizacji i programu konwergencji, które są opracowywane na potrzeby oceny państwa w ramach procedury nadmiernego deficytu. Oznacza to, że w przypadku porównań międzynarodowych dane z tego źródła pozwalają na uzyskanie znacznie większej porównywalności krajów, niż ma to miejsce w przypadku alternatywnych źródeł danych, jak np. OECD. W przypadku tego ostatniego źródła dane opierają się wyłącznie na rachunkach narodowych krajów (zob. szerzej: Moździerz 2009, s. 106).

Analiza krajów, które w latach dziewięćdziesiątych XX wieku przechodziły proces transformacji systemowej, ze względu na powyżej zasygnalizowane problemy, wiąże się zazwyczaj z koniecznością prowa-

---

<sup>9</sup> Problemy słabości danych makroekonomicznych w odniesieniu do krajów Europy Środkowo-Wschodniej w pierwszych latach transformacji był szczegółowo omawiany przez Leszka Balcerowicza (1994, s. 81-82).

dzenia badań w warunkach dostępności zbyt krótkich szeregów czasowych dla stosowania wnioskowania statystycznego oraz procedur modelowania ekonometrycznego. Problem ten jest także pogłębiony przez brak możliwości wykorzystania danych kwartalnych dla panelu krajów w przypadku analizy polityki fiskalnej. Czynniki te wykluczały możliwość zastosowania, najczęściej wykorzystywanych obecnie w analizach polityki fiskalnej, modeli wektorowo-autoregresyjnych, a także negatywnie wpływały na efektywność badań przy wykorzystaniu innych dynamicznych modeli ekonometrycznych, takich jak modele panelowe. Z tych względów jako punkt wyjścia procesu analizy empirycznej zastosowano międzynarodowe badania jakościowe, które zostały wsparte ekonometrycznym badaniem z wykorzystaniem dynamicznego modelowania panelowego.<sup>10</sup>

Niniejsza praca składa się z dwóch części: pierwszej, poświęconej rozważaniom teoretycznym oraz drugiej, skupiającej się na badaniu empirycznym. W pierwszej części zawarto trzy rozdziały. Badania empiryczne zostały przedstawione w dwóch rozdziałach.

Rozważania teoretyczne zostały podzielone zgodnie z dominującą w literaturze przedmiotu historyczną konwencją bazującą na podziale na szkołę związaną z paradygmatem keynesowskim (rozdział 1) oraz nurtem rozwijanym w ramach programu badawczego ekonomistów nawiązujących do perspektywy klasycznej, która akcentuje mikroekonomiczne podstawy badań makroekonomicznych oraz założenie oczyszczających się rynków (rozdział 2)<sup>11</sup>.

W pierwszym rozdziale zostały omówione konsekwencje występowania w gospodarce nominalnych i realnych sztywności, których istnienie stało się podstawą modeli wprowadzonych dla wzmocnienia teoretycznego nurtu keynesowskiego po kryzysie z lat 70 XX wieku. Dodatkowo kwestie sztywności nominalnych i realnych mają istotne znaczenie dla funkcjonowania kanału eksportowego omówionego w podrozdziale 2.5, odnoszącego się do strony podażowej gospodarki. W kolejnych dwóch podrozdziałach zostały przedstawione rozważania dotyczące zjawiska transakcyjnego oraz portfelowego wypychania,

---

<sup>10</sup> Problematyka doboru najważniejszych źródeł danych fiskalnych oraz wyboru metod badawczych jest także bardzo dokładnie przeanalizowana i szerzej uzasadniona w podrozdziale 4.3.

<sup>11</sup> Określenie paradygmat, wiązane z podejściem metodologicznym Thomasa Kuhna, oraz program badawczy związany z Imre Lakatosem są tutaj wykorzystywane w sensie czysto semantycznym jako synonimy. Oczywiście takie wykorzystanie tych sformułowań nie może być utożsamiane z perspektywą metodologiczną. Kwestie te są szeroko rozważane i ściśle rozgraniczone przez Marka Blauga (1995, s. 68-80).



które istotnie determinują skuteczność zarówno dodatnich, jak i ujemnych bodźców fiskalnych. Rozważania zawarte w pierwszych trzech podrozdziałach bazowały na perspektywie typowej dla gospodarki zamkniętej, natomiast w ostatnim podrozdziale rozwinięto omawiany model o sytuację gospodarki otwartej.

W rozdziale drugim omówione zostały mikroekonomiczne podstawy podejścia akcentującego znaczenie założeń oczyszczających się rynków. Następnie przedstawione zostały najważniejsze wątki dyskusji dotyczącej ricardiańskiego teorematu ekwiwalencji, który zdominował debatę dotyczącą efektywności polityki fiskalnej pod koniec lat 70 i niemal przez całe lata 80 XX wieku. Dalej zaprezentowane zostały modele neoklasyczne akcentujące różne skutki trwałych oraz przejściowych zmian wydatków państwa w zależności od horyzontu maksymalizacji użyteczności mikroprzedsiębiorstw. W kolejnym podrozdziale omówione zostały modele rozwinięte o wpływ oczekiwań graczy rynkowych oraz oddziaływanie niepewności rynkowej na proces maksymalizacji użyteczności w kontekście ujemnych i dodatnich dostosowań fiskalnych. Rozdział ten zamykają rozważania przyjmujące perspektywę podażową gospodarki, która koncentruje się na wpływie bodźców fiskalnych na poziom konkurencyjności międzynarodowej przedsiębiorstw, a tym samym wskazuje na znaczenie kanału eksportowego dla oceny efektywności polityki fiskalnej.

W ostatnim teoretycznym rozdziale poruszono wybrane ważne czynniki, które zazwyczaj nie są uwzględniane w sformalizowanych modelach makroekonomicznych służących ocenie polityki fiskalnej, a które w świetle dorobku współczesnej ekonomii politycznej w toku takiej ewaluacji nie powinny być traktowane jako swoista metodologiczna „czarna dziura”, a tym samym ignorowane. Mimo, że wiele z tych czynników w przypadku agregatywnej analizy empirycznej nie może być wnikliwie uwzględniona, powinny one stanowić zawsze tło dla takich badań. Rozważania te rozpoczęto od omówienia zjawisk związanych z globalną transformacją obecnego systemu gospodarczego, które mogą ograniczyć zdolności państwa do gromadzenia środków niezbędnych do prowadzenia aktywnej dyskrecyjnej polityki fiskalnej. W warunkach wysokiego zadłużenia większości krajów średnio i wysoko rozwiniętych, argumentacja przedstawiona w niniejszym podrozdziale stanowi ważne uzasadnienie dla rozwoju i kontynuacji badań nad skutecznością ujemnych dostosowań fiskalnych, których w nadchodzących latach w przypadku wielu krajów nie da się uniknąć. W następnym podrozdziale omówiony został potencjalny wpływ sze-

regu okoliczności makroekonomicznych, które mogą oddziaływać na skutki przeprowadzonego dostosowania fiskalnego. Przenalizowano tu takie czynniki jak: sytuacja fiskalna kraju, poziomu aktywności gospodarczej w momencie wystąpienia bodźca oraz uwarunkowania monetarne i okoliczności związane ze sposobem przeprowadzenia dostosowania, m.in. jego wielkość i długość trwania. Polityka fiskalna w przypadku państw demokratycznych nie może być analizowana w zupełnym oderwaniu od politycznych czynników, które w sposób bezpośredni na nią wpływają. Analizie teoretycznej tego wątku został poświęcony podrozdział 3.3. Część teoretyczną zamykają rozważania dotyczące uwarunkowań instytucjonalnych polityki fiskalnej, takie jak funkcjonowanie określonych reguł fiskalnych, które w świetle ostatnich badań międzynarodowych mogą istotnie wpływać na skuteczność dostosowań fiskalnych.

Rozdział czwarty otwierający część empiryczną pracy poświęcony jest przeglądowi najważniejszych, a więc przełomowych oraz najczęściej przytaczanych w literaturze badań dotyczących empirycznej weryfikacji konsekwencji krótkookresowych ujemnych dostosowań fiskalnych (podrozdział 4.1) oraz skuteczności stabilizacyjnej dodatnich dostosowań fiskalnych (podrozdział 4.2). Rozdział ten zamykają wnioski odnoszące się do przeprowadzonych badań empirycznych. W omawianej części doprecyzowane zostały podstawowe definicje z uwzględnieniem ich wymiaru kwantyfikacyjnego oraz czynniki decydujące o wyborze metodyki badania empirycznego.

W ostatnim rozdziale pracy przedstawione zostały wyniki badania empirycznego. Tłem dla tej analizy była charakterystyka sytuacji fiskalnej badanych krajów w przyjętym okresie analitycznym. Pierwszym etapem analizy było ekonometryczne badanie bazujące na wykorzystaniu koncepcji konwergencji warunkowej oraz zastosowaniu dynamicznych modeli panelowych (podrozdział 5.2). W następnych dwóch podrozdziałach przeprowadzono agregatową analizę jakościową ujemnych dostosowań fiskalnych (podrozdział 5.3) oraz dodatnich dostosowań fiskalnych (podrozdział 5.4).

Wnioski z przeprowadzonej analizy oraz podsumowanie wyników analiz empirycznych w kontekście weryfikacji hipotez badawczych niniejszej pracy zostały przedstawione w uwagach końcowych.